

61. Yeraltı Adamı'ndan Kaybolan Adam'a: F. M. Dostoyevskiy, Tarık Tufan

Ersin ÇETİNKAYA¹

APA: Çetinkaya, E. (2021). Yeraltı Adamı'ndan Kaybolan Adam'a: F. M. Dostoyevskiy, Tarık Tufan. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 962-975. DOI: 10.29000/rumelide.949948.

Öz

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren bağlı bulunduğu toplumdaki konumunu bulma arayışı içerisinde. Kendini bulma arayışı mensup olduğu toplumun iç dinamiklerine uygun olarak farklılık gösterebilir, fakat temelde buluşulan nokta yeryüzündeki her insan için ortak önem taşıyan bir yerdir. Bu bağlamda kendine özgü iç arayışlar içinde “yer altına” sığınan insan yaptığı sorgulamalarla ya yer altından çıkarak hayata karışır ya da bu düşünceler içerisinde hayat içerisinde kaybolur. F.M. Dostoyevskiy'nin “Yeraltından Notlar”, Hakan Tufan'ın “Kaybolan” eserleri, arayış içinde bulunan başkişilerin benzer hayat serüvenlerine sahip olmaları bakımından bağıntı içerisinde. Başkişilerin içerisinde buldukları hayat, hayata karşı bakışları, hayat karşısındaki tükenmişlikleri benzerlik ihtiva ettiği için yazarlar evrensel olarak aynılık teşkil eden konuyu kendi üsluplarına, ait oldukları topluma göre işleyerek temelde aynı noktalarda buluşurlar. Bu yüzden çalışmamızın konusunu Yeraltı Adamı ve Hakan'ın hayat karşısında var olma serüveni karşısında takındıkları tavır ve bu tavrın benzer/farklı noktaları oluşturacaktır.

Anahtar kelimeler: F.M. Dostoyevskiy, Tarık Tufan, Yeraltından Notlar, Kaybolan, varoluşçuluk

From The Underground Man to Disappeared: F. M. Dostoevsky, Tarık Tufan

Abstract

Human beings have been in search of finding their position in the society they belong to since the day they existed. The search for self-discovery may differ according to the internal dynamics of the society to which it belongs, but basically the meeting point is a place of common importance for every human being on earth. In this context, the person who takes shelter “underground” in his own inner searches either gets involved in life by taking this underground or gets lost in life in these thoughts. This phenomenon, which is sought in F. M. Dostoevsky's “Notes from Underground” and Hakan Tufan's "Disappeared”, contains similarities in the context of the life adventures of the main characters. Since the life in which the protagonists live, their attitude towards life and their burnout against life contain similarities, the authors basically meet at the same points by treating the issue that constitutes universal sameness in their own style, according to the society they belong to. Therefore, the subject of our study will be the attitude of the Underground Man and Hakan against the adventure of existence and the similar / different points of this attitude.

Keywords: F. M. Dostoevsky, Tarık Tufan, Notes from Underground, Disappeared, existentialism

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü (Ağrı, Türkiye), ersincetinkaya@windowslive.com, ORCID ID: 0000-0003-1475-8421 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 30.03.2021-kabul tarihi: 20.06.2021; DOI: 10.29000/rumelide.949948]

Giriş

Yüzyıllar boyunca toplum içerisinde var olan insanların mensubu olduğu yapıya kendisini ait hissetmemesinin örnekleri edebî eserlerde sıklıkla yer bulur. İnsan, geniş anlamda içinde bulunduğu toplumun, dar anlamda ise yakın çevresinin, ailesinin sahip olduğu değer yargılarıyla kuşanır/kuşatılır (Şengül 2018: 115). İnsan olgusu, yapısı gereği çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu için kendi değer yargıları ile umum tarafından kabul edilmiş genel değer yargıları arasında ortak bir paydada buluşamayabilir. Bu bağlamda toplum içerisinde yapının bir unsuru olmakta zorlanan tipler ortaya çıkar ve amaçları sadece hayata tutunmak olur. Böylelikle katmanlı bir düşünce yapısı içerisinde yaşama serüvenlerini sürdürerek ya bu uğraşta başarılı olup hayatın bir ucundan tutar ya da yaşamın içerisinde ya yeraltından çıkamazlar ya da kaybolurlar. Yeraltı kavramı insanın giz dünyasında en mahrem duyguların yaşandığı bir yer olarak karşımıza çıkar. Bilinçaltı olarak da adlandırabileceğimiz bu kavram aslında insanın kendisine bile itiraf etmekten çekindiği düşünceleri sürekli tasavvur edebileceği bir imkân olarak kişiye sunulur. Bu noktada insan ya bir çıkış noktası bularak hayata tutunur ya da bu yapı içerisinde kaybolur. Yeraltı kavramı insanın düşünce dünyasında kişiye “kurtulmak ya da kaybolmak” gibi bir imkân sunarken, kaybolmak ise daha nettir. Aslında yitmek, görünür olmaktan çıkmak, görünmez olmak (TDK 2011: 1362) anlamına gelen kaybolmak kavramının öncülü olarak düşünebileceğimiz yeraltı kavramının içerisinde kaybolmak, yeraltında edinilen düşünce biçiminin bir sonucudur. Bu bağlamda birbirlerini destekleyen bu iki kavram kendi içlerinde girift bir yapıda hareket ederler. Böylelikle insanın hayat karşısındaki savaşımında bir sonuç -başarı ya da yenilgi- elde etmesine yol açarlar.

Dünya üzerinde varlığının farkında olan, varlığını anlamaya çalışan ve onu sorgulayan biricik varlık insandır (Gökçe-Armağan 2015: 21). Beşerî duyguların toplamı, insanın tam manasıyla bir birey olarak toplumdaki konumunu belirlediği için kendi iç dünyalarında da bu konuyu irdeleyen yazarların eserlerinde kendisine yer edinir. Nitekim bu türün en başarılı örneklerini veren ve hem dünya hem de Rus edebiyatının en önemli yazarlarından birisi olan F.M.Dostoyevskiy'nin ilk kez “bir düşünür” olarak gün yüzüne çıktığı eser olarak kabul edilen “Yeraltından Notlar (*Записки из подполья*)” hakkında yapılan bu yorum aslında tamamen yanlıştır, sadece F.M. Dostoyevskiy'nin ilk çalışmalarını değil, aynı zamanda bir bütün olarak felsefi dünya görüşünü anlamaya da engel olur (Yevlampiyev 2012: 4). Bu bağlamda eser F. M. Dostoyevskiy'nin insanın iç dünyasını incelediği en önemli eserlerinden birisi olarak yorumlanabilir. Yazar, eserde Yeraltı Adamı olarak adlandırdığı başkişinin düşünce sistemi içerisinde ana kahraman gibi düşünen insanların hayata bakışlarını çok keskin bir şekilde iç diyaloglarla betimleyerek gösterir. Psikolojideki iç diyalog, kişiliğin bileşen parçalarına ayrılmasıyla ilişkilidir ve hayalî bir muhatabın varlığıyla karakterize edilir (Lugovskaya 2010: 86). Yazar, bir yandan kahramanın iç dünyasını kahramanı konuşturarak çözümlerken bir yandan da okurlara dönemin toplum yapısını da göstermeye çalışarak kahramanın bu düşünce yapısında olmasının nedenlerinden birisinin de aslında toplumdan kaynaklandığını gösterir. F. M. Dostoyevskiy'nin son yıllarının gözde düşüncelerinden birisi olan belirsiz bir şekilde sorgulamanın ilk kez yer aldığı (Mihaylovskiy 1989: 164) “Yeraltından Notlar” ilk basıldığı zamanda toplumsal bir beğeni kazanmaz ve eleştirmenlerin ilgisini cezbetmez (Kondrikina 2012: 1123). Fakat daha sonra eser alışılmadık kurgusuyla hem edebiyat dünyasının dikkatini çeker, hem de diğer edebiyatlardaki yazarları da etkileyerek yol gösterici bir niteliğe kavuşur. Eser yazarın çağdaşları için çok karmaşık ve çok yönlü olduğu için tam manasıyla ancak 20. yüzyılda anlaşılır ve değerlendirilir (Kasatkina 2016: 11). Eserin zaman ilerledikçe birçok ülke edebiyatçısı ve edebiyat eleştirmenleri tarafından özümsemesiyle birlikte bu konu üzerine yazan yazarların sayısında artış başlar. Nitekim çağdaş Türk edebiyatının başarılı yazarlarından birisi olan Tarık Tufan da bu konuyu toplumumuza ait değerler çerçevesinde

kendine özgü üslubuyla “Kaybolan” adlı eserinde inceler. Hayata tutunamayan/tutunmakta zorluk çeken iki karakterin anlatıldığı iki eserde de doğal olarak benzerlik teşkil eden noktalar kendisine sıklıkla yer bulur. Bu bağlamda çalışmamızın ana konusunu bireyin iç çözümleme tekniği çerçevesinde F.M. Dostoyevskiy’nin “Yeraltı Adamı” ve Tarık Tufan’ın “Hakan” karakterini incelemek, aralarındaki benzer/farklı noktaları bulmak ve en nihayetinde karakterlerin düşünce yapısının oluşumunda toplumun rolünü belirlemek olacaktır.

Yeraltı Adamı’nın sanrısı, Hakan’ın umudu

Kimi araştırmacılar F. M. Dostoyevskiy’nin sürgünden döndükten sonra epilepsi hastalığı sayesinde benzersiz sanatsal değere sahip eserler yarattığını ve bu şekilde özgünlük kazandığını düşünür (Ageyeva 2016: 5). Kahramanını hasta bir adam olarak tanıtmaya başlayarak esere giriş yapan F.M. Dostoyevskiy, “Yeraltından Notlar” eserinin iki bölümden oluşan ilk bölümünde sadece kendi ruh dünyası içerisinde yaşadığı sancılı durumları tasvir ederek eseri ilerletir. Bu noktada F.M. Dostoyevskiy ruhun özgür olması gerektiği fikrini ilk kez “Yeraltından Notlar” eserinde gün yüzüne çıkarır ve bu düşünce yapısı yazarın diğer eserlerinde de gelişerek kendisine yer bulur (Kondrıkina 2015: 1126). Belirli bir eğitim düzeyine, düzenli bir işe sahip olduğu için ve aynı zamanda hayatının kırkıncı yılını yaşadığı için hayat karşısında belirli bir duruşa sahip olan, dönemi ve ait olduğu toplumsal grup açısından tipikliği, iç profilinin ölçülü bir psikolojik, hatta psiko-patalojik tasviri, bilincinin ait olduğu karakter kategorisi, komik olduğu kadar trajik de olan yönleri, kişiliğinin tüm olası ahlaki tanımları vb. özelliklerini bilen (Bahtin 2004: 103-104) Yeraltı Adamı hastalıklı düşünce yapısı içerisinde hayatın ona neler sunduğunu, hayatın kendisi için ne anlam ifade ettiğini anlatır. Rus edebiyatında “gereksiz insan teması (*тема лишнего человека*)”² olarak da adlandırabileceğimiz bu durum eserin tümünde kendisine yer bulur. Kahraman belirli bir eğitim seviyesine sahiptir, hayatı anlamlandırma çabası içerisinde aslında çok yetkin birisidir, fakat toplumun genelinde hâsıl olan düşünce sistemi onun hayatının merkezinde değildir. “Yeraltından Notlar” eserinin kahramanı, “sıradan insanlardan” sonsuz derecede üstündür, çünkü tam da varlığımızın yanlışlığının derinden farkındadır ve bundan muzdariptir (Yevlampiyev 2012: 183). Yeraltı Adamı toplumdan farklı bir bakış açısıyla hayata bakarak hayatı anlamlandırma çabası içerisine girer.

“*Yaralı bir hayvan gibi saklanmak için kendime kuytular arayıp dururken acı gerçeği kabullenmek zorunda kaldım: Kayboldum.*” (Tufan 2020: 9) ifadesi ile esere giriş yapan Hakan bu düşünce yapısı ile aslında Yeraltı Adamı ile aynı noktadadır. Hem Yeraltı Adamı hem Hakan aslında hayat karşısında kaybolur ve bu kaybolmanın getirisiyle hayat içerisinde savurularak yönlerini tayin etme uğraşına girerler. Hakan karakteri de Yeraltı Adamı gibi belirli bir eğitim seviyesine sahiptir, bir işi vardır ve kırk yaşındadır. Bu noktada Yeraltı Adamı için yaptığımız hayat karşısında belirli bir duruşa sahip olduğu kanısı Hakan için de geçerlidir. Her iki karakter de aslında genelin üstünde insanlardır, fakat düşünce yapıları içerisinde bu genel yapı ile uyumlu değildirler. Hakan’ın doğum gününde bu düşünce içerisinde olduğunun farkına varmasıyla başlayan eser, merkezinde Hakan’ın hayat karşısındaki duruşunun konuşlandırılmasıyla ilerler.

Yeraltı Adamı ve Hakan’da bu durum birdenbire ortaya çıkan bir olgu değildir, aksine aşamalı bir şekilde hayat karşısında düşünme yetisine sahip oldukları andan itibaren başlar. F. M. Dostoyevskiy’nin yapıtlarının ilk ideolog-kahramanı olan (Bahtin 2004: 111) Yeraltı Adamı bunu “*epesidir böyle yaşıyorum, belki yirmi yıldır.*” (Dostoyevski 2012: 20) diye ifade ederken, Hakan

² Aslında eğitilmiş, ne yaptığını bilen, hayat karşısında donanımlı, fakat bir şekilde toplum içerisinde kendilerinden beklenmeyen hareketler içerisindeki kişileri betimlemek için kullanılan bir temadır.

“kaybolmak ansızın başıma gelen felaketlerden değil; bir zaman dilimine yayılarak, yavaş yavaş, insana sezdirmeden gerçekleşiyor.”(Tufan 2020: 9) diye dile getirir. Bu bağlamda aslında karakterlerin hayat karşısındaki tutumları da gözler önüne serilir. Karakterler hayatlarını sürekli sorgular ve belirli bir yaşa geldiklerinde –kırk yaşına- ise bir kırılma yaşayarak bugüne kadar vermiş olduğu savaşın aslında yersiz olduğu kanısına varırlar, çünkü iki karakterin de istediği hayat mensubu oldukları -Rus ve Türk toplumu- toplumlardaki hayat biçimi değildir. Yeraltından çıkamamaları veya kaybolmaları kırk yaşında yaşadıkları bu kırılmadan sonra kendisini iyice gösterir. Bu yüzden hem Yeraltı Adamı hem de Hakan hayata aynı noktadan bakarlar.

Verili olan düzene ayak uyduramayan/uydurmakta zorlanan Yeraltı Adamı ve Hakan aslında acı çekmekten haz duyarlar ve nitekim bu şekilde hayatta var olduklarının farkına varırlar. Bu açıdan benzerlik arz eden karakterler hayata tutunma noktasında farklılık gösterirler. Yeraltı Adamı “kırkımdan fazla yaşamak ayıptır, aşağılıktır, ahlaksızlıktır”(Dostoyevski 2012: 21) diye içerisinde bulunduğu durumu kabullenirken, Hakan, Yeraltı Adamı'nın aksine “kaybolmayı kabul etmekten daha sarsıcı ve zor olanı geriye nasıl döneceğini bilememek”(Tufan 2020: 12) diye kendisini ifade eder. Bu açıdan bakıldığında Hakan diğer karaktere göre tam bir teslim oluş içerisinde değil, aksine bu durumdan kurtulmak için çare arayan bir pozisyonundadır. Fakat yine de hayatta kim olduğu meselesi üzerinde Yeraltı Adamı ile aynı noktadadır. “Hayatın en çetrefilli meselesi, çözülmesi en zor sırrı, gerçekte kim olduğumuzdur. Bunu ancak kırk yaşına geldiğimde öğrendim” (Tufan 2020: 13). Hayat içerisindeki yerlerini konumlandırma çabası içerisinde giren karakterler bu savaşlarında bir aşağılanma duygusuna maruz kalırlar, çünkü hayat karşısında tutundukları tavır yüzünden başarısızlığa uğramaları neticesiyle kendilerini sert bir şekilde eleştirirler. Suçu her daim kendilerinde bulurlar. Yeraltı Adamı “en önemlisi de kendimi her davranışımda suçlu bulmamdır, daha kötüsü, değişmez yasaların bir sonucuymuş gibi suçsuzken bile kendimde bir suç aramamdır”(Dostoyevski 2012: 25) diye bu durumu ifade eder. Toplumun dayatmış olduğu kurallar karşısında zayıf bir konumda bulunmasını toplumun dayatmasından ziyade kendisinde arar. Hakan ise içerisinde olduğu bu durumu “yüzleşmekten korktuklarımdan kaçarken kendime özene bezene yalnızlık kafesi yaptım, bir süredir o kafesin içinde tek başıma yaşıyorum. Ortada bir suçlu varsa, o da benim”(Tufan 2020: 14) ifadesiyle anlamlandırmaya çalışarak içerisinde bulunduğu durumu toplumun uymak zorunda bıraktığı kurallardan ziyade Yeraltı Adamı gibi kendisine bağlar.

Kendi tutumlarından dolayı böylesine bir yaşayış biçimini hak ettiklerini düşünen kahramanlar bu durumu tamamıyla kabullenmek isterler, çünkü içine düştükleri durumdan tuhaf bir şekilde haz duyarlar. Modern dünyanın insana bir ihtiyaç olarak sunduğu tüketim kültürünü bir arayışın sonucu olarak kurguya yerleştiren (Şengül 2018: 117) Tarık Tufan, Hakan karakterinde ancak bu şekilde bir düşünüş biçimiyle hayattaki kendi konumunu anlamlandırma düşüncesi verir.

“Bunu gerçekten istiyorum, çünkü suçun ve günahın, bazı anlarda başkalarınca yok sayılmaya karşı, içinde utanç saklayan bir başkaldırı biçimi olduğunu, kınanmanın, ayıplanmanın bir ceza olmaktan çıkıp varoluşun ispatına dönüştüğünü keşfettiğimden bu yana gizli bir rahatlama içindeyim”(Tufan 2020: 19).

19. yy ikinci yarısı ve 20. yy Rus edebiyatında “bir anti kahramanın itiraflarının” alttürünün başkışısı olan (Kasatkina 2016: 31'den naklen) Yeraltı Adamı ise bu durumu hayata karşı bir kızgınlık duygusuyla dile getirir. Ona göre hayat içerisinde ancak acı çekerek ve bu acının getirdiği haz duygusuyla insan kendisini tamamlayabilir. Bir manada insan bu şekilde olgunlaşarak içerisinde düştüğü durumla başa çıkabilir.

“Bakın işte, bu soğuk, iğrenç yarı umutsuzlukla, yarı inançla, kahrından kendini bilinçli olarak yeraltına kırk yıl diri diri gömmeye, zorlamayla yaratılmış durumunun yine de kısmen içinden çıkılabilir olmasında, bütün o içe işleyen doyurulmuş isteklerin özünde, kesin olarak verilen karar ile bunun peşinden gelen pişmanlıklar çalkantısında yatmaktadır yukarıda sözünü ettiğim garip hazzın özü”(Dostoyevski 2012: 27).

Her iki karakter bu duygu durumu içerisindeyken hayata tutunamadıkları için çalıştıkları işten de ayrılırlar. İş yerindeki insanların tutumlarından dolayı bir tiksinti haline bürünen karakterler hayata tutunamamalarını ilk başta iş yerlerinden ayrılarak gösterirler. Her şeyi tam manasıyla anlamaya çalışmanın tamamıyla bir hastalık olduğunu dile getiren Yeraltı Adamı “*eskiden çalışırdım, şimdi görevi bıraktım. Kabaydım, kabalığımdan zevk alırdım. Rüşvet yemediğime göre, demek oluyor ki kendimde, kaba olma hakkını görüyor, bununla kendimi ödüllendiriyordum*”(Dostoyevski 2012: 20) ifadesiyle aslında hayatta olduğu gibi işyerinde de normal dışında bir davranış içerisinde olduğu için işyeri ortamına katlanamadığını dile getirir. Hayattaki konumunu “araf” olarak belirleyen Hakan karakteri ise 15 yıllık evliliği boyunca karısıyla çocuk sahibi olamamalarından dolayı hali hazırda var olan ruh halinin üstüne bu durumun da eklenmesiyle “*bütün ilişkilerin, konuşmaların, iş görüşmelerinin, gezmelerin nefes darlığı yaratmaya*” (Tufan 2020: 61) başlamasıyla işinden ayrılarak hayatta kendine çıkış noktası bulma uğraşına girer. Bu bağlamda her iki karakter de yaşadıkları doğal çevreye uyum sağlayamadıkları gibi iş yerlerindeki takınılan genel tutumu samimiyetsiz bularak kendilerine uygun bir ortam arayışı ile buldukları kurumlardan ayrılmayı tercih ederler.

Eserlerin yazılış tarihlerine bakıldığında F.M. Dostoyevski’nin edebî sanatının olgunluk dönemindeki sınırı çizen en önemli kilometre taşı olan (Yevlampiyev 2011: 6) “Yeraltından Notlar” 19. yy, “Kaybolan” ise 21. yy’da gün yüzüne çıkarak okurla buluşur. Aralarında iki asır bulunmasına rağmen aslında insanlığın varoluşundan itibaren sorgulanan hayatta var olma çabasının henüz sıcaklığını kaybetmediğini ve ilerleyen dönemlerde de kaybetmeyeceğini gösterir niteliktedir. Bu açıdan bakıldığında eserler farklı kültür yapılarıyla oluşturulmalarına rağmen insan olarak adlandırılan karmaşık yapıyı aktarmada aynı doğrultuda ilerleyerek oluşumlarını tamamlar. Nitekim toplumun genel yargularına olan karşı duruşlarını her iki karakter de ya genel yapıya uyum sağlayamayarak ya da bulunduğu iş yerlerinden ayrılarak gösterir. Sabrederler, dayanmaya çalışırlar, fakat çıkış bulamadıkları noktada kendilerine özgü ve benzer bir şekilde tepkilerini gösterirler.

Topluma karşı gösterdikleri tepkiden sonra hem Yeraltı Adamı hem de Hakan kendi köşelerine geçerek -bir nevi inzivaya çekilerek- yaşam yolculuklarındaki amacı bulma uğraşı içerisine girerler. 19. yy insanının iradesiz olması gerektiğini savunan Yeraltı Adamı içerisinde bulunduğu durumu “*ne ters bir adamım ne uysal, ne alçağım ne onurlu, ne kahramanım ne de korkak... Kendi köşeme çekilmişim...*” (Dostoyevski 2012: 21) şeklinde betimler. Kendisindeki eksikliğin ne olduğunu tanımlamaya çalışmakla günlerini geçiren ve acısını tek başına yaşayan Hakan ise “*yeni bir hayata erişmek için bütün cesaretini toplayıp dışarı çıkmayı başarınca üzerindeki ölü toprağından kurtulduğunu, ruhunun ayak diremekten vazgeçip ait olduğu eski yerinde döndüğünü çocuksu bir neşeyle farkettiğini*”(Tufan 2020: 66) ifade ederek içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumdan ancak kendi içerisindeki sorgulamalarla sıyrılabileceğini vurgular. Bu açıdan bakıldığında Hakan karakteri Yeraltı Adamı’na göre hayata daha umutla bakmayı becerebilen bir karakter olarak karşımıza çıkar, fakat yine de iki karakter de hayatın anlamını öz kabuklarına çekilerek bulma uğraşına girer. Sonuç itibarıyla hayata bakışları özelde belli başlı farklılıklar arz etse de genel itibarıyla karakterler hayata aynı prizmanın iz düşümünden bakarak çıkış noktası arayışına girerler.

Karakterlerin bu denli bir düşünce yapısı içerisinde olmasında kuşkusuz toplumun ve kurallarının etkisi de büyüktür. Yeraltı Adamı ve Hakan bu genel yapının çürümüşlüğünden dolayı da bu konuma bile isteye kendilerini sürüklerler. Bu yüzden sırf salt çıkarıcı bir şekilde hareket etmek yerine kendi doğruları ile yaşamayı yeğlerler. Bu anlamda "Yeraltından Notlar" sadece sanatsal değil, kelimenin tam anlamıyla felsefi bir çalışma olarak da gün yüzüne çıkar (Yevlampiyev 2011: 11). Yeraltı Adamı "yaşadığım sürece isteklerim de ölmemişse, kurduğunuz yapıya tek tuğla koyarsam ellerim kırılınsın!" (Dostoyevskiy 2012: 51) diyerek aslında yaşamın kolay yolunu değil zor, yani kendi düşünce dünyasında yarattığı yolu seçer. F.M.Dostoyevskiy'e göre edebî sorunlara olumlu veya olumsuz bir çözüm, bir kişinin tüm yaşamını, tüm felsefesini ve dinini, tüm ahlakını, yaşamın tüm anlamını önceden belirler (Popoviç 2007: 8). Hakan ise içerisinde bulunduğu durumun sahteliğinin artık farkına vararak eskiden katlanabildiği bu duruma daha fazla tahammül edemez, çünkü yaşadığı ortam, çalıştığı iş ona göre bir yalan yumağıyla kaplıdır. Bu yüzden doğum gününü kutlamak için hazırlanan arkadaşları için "bu gereksiz seremoni, bu yalandan sevgi gösterisi bir an evvel geçsin gitsin diye saatime bakıp duruyordum..." (Tufan 2020: 10) diye düşünerek aslında bulunduğu ortam içerisinde ne kadar boğulduğunu göstermeye çalışır. Çünkü yapılan seremoninin samimiyetten çok uzak olduğunu, alışkanlıktan ileriye gitmediğini ve arkadaşlarının onu bu kadar da önemsemediğini bilir. Bu yüzden yapılan gösterinin onun için hiçbir değeri olmaz. Bu noktada her iki karakter de yaşadıklarının getirisiyle sırf içerisinde buldukları kişiler memnun olsunlar diye abartılı bir ruh haline girmezler.

Yeraltı Adamı ve Hakan yaşadıkları çevre içerisindeki var olma savaşımını kırk yıl boyunca sürdürmeye çalışırlar. Fakat bu süreç içerisinde de normal yaşamlarını sürdürürlerken bir yandan kendi iç dünyalarında buldukları yer ve düşünce yapıları arasında sıkışıp kalırlar. Kendilerine sordukları soru yaşadıkları yaşamın kendi istedikleri ortam olup olmayışı ile alakalıdır. Bu gibi bir sorgulama süreci ile sürdürdükleri yaşamlarına hayatlarının kırkıncı yılında bir son vererek farklı bir boyuta geçmek isterler. Böylelikle toplumdan soyutlanarak kendi kabuklarına çekilirler ve genel doğrudan ziyade kendi doğrularını bulma uğraşı içerisine girerler. Bu noktadan sonra hayatlarında bir kırılma yaşayan karakterler hayatlarının kırkıncı yılından önceki yaşamlarından çok farklı bir serüvene doğru atılırlar. Bu düşünce yapısı içerisinde bulunan karakterler edebiyatta özellikle 19. yy'dan itibaren kullanılan "gereksiz insan" teması ile de paralellik gösterirler. Aslında hayatın getirdiği zorlukların üstesinden gelebilecek kadar zekâya ve maddiyata sahiptirler, fakat yine de iç dünyalarının ve toplumun kendilerine dayattığı şeylerden sıyrılmayarak ayak uyduramazlar. Bu noktada Hakan yeni bir yol arayışı ile tesadüflerin de yardımıyla eski aşkı Sonay ile karşılaşır ve onun kanatlarının altında hayattaki yerini bulma arayışına girer, bir anlamda hayatta kaybolmamaya çalışır, bunu bir yere kadar başarır. Yeraltı Adamı da her ne kadar kendi düşünce yapısına uymasa da hayata karşıp eski arkadaş çevresiyle bir etkileşim içerisine girer, fakat Hakan kadar başarılı olamaz ve bir "eylemsizlik" içerisinde hayatını sürdürme kararı verir.

Yeraltı Adamı ve Hakan'ın hayata tutunma çabalarındaki tavır da paralellik arz eder. İki karakter de kendilerine dayatılan düşünceleri açık seçik kendi algı dünyaları içerisinde edinmiş oldukları düşüncelerle yorumlayarak cesur bir şekilde ifade eder. Yeraltı Adamı bunu bir kitap yazmaya karar vererek ifade edeceğini söylerken Hakan ise karısı Yıldız'ın şirketinin düzenlemiş olduğu bir gecede kişisel gelişim uzmanının kendisini kıskırtmasına daha fazla dayanamayarak kalabalık bir topluluk önünde ifa etmekten çekinmez. Yeraltı Adamı kendisine dayatılan düşüncelerin kendi düşünce dünyasındaki yerini şu şekilde ifade eder:

"Yaşamaya susadığımız halde, dolambaçlı mantık yollarıyla yaşam sorunlarımızı tartışmaya kalkışıyorsunuz. Hem sırnaşık, küstahça davranışlarda bulunuyorsunuz, hem de korkudan ödünüz patlıyor. Saçmaladığınız zaman keyfinize diyecek yok, ama küstahlığa başladınız mı, hemen

ürküyor, özür üstüne özür diliyorsunuz. Bir yandan bize korkmadığımızı söylüyor, öte yandan yaltaklanmaktan geri durmuyorsunuz. Bizi hıncınızdan dışlerinizi gıcırdattığınıza inandırmaya çalışırken güldürmek için nokteler savuruyorsunuz. (...)"(Dostoyevski 2012: 52-53).

Hakan ise kişisel gelişim uzmanının doğrularını kendisine zorla empoze ettirmesi ısrarı üzerine onun doğrularının aslında genelin doğruları olamayacağı konusundaki cevabını verir ve bir manada kendisinin hayata karşı olan bakışını vurgular:

“Ölümler gerçekliği ilk anda anlayamazlar, bilinç kaybı algıyı yavaşlatır. Ne demek istediğimi daha açık söyleyeyim o zaman: Sizin çizdiğiniz sınırlar içinde bir hayalim yok. O dünyaya dair bir hayal kurma isteğim de yok. Bilakis yücelttiğiniz dünyaya ne kadar uzak durabilirsem o kadar iyi diye düşünüyorum. Buradaki insanları çağırdığımız yerde merhamet yok, sevgi yok, bilgelik de yok. İşte bu yüzden hayallerimi anlatmanın da bir yararı yok, anlayabileceğinizi düşünmüyorum” (Tufan 2020: 144).

Bu bağlamda hem Yeraltı Adamı'nın hem de Hakan'ın aslında hayatta neden bu konumda olduklarının cevapları kendilerinin söylemiş oldukları sözlerde ortaya çıkar. Her iki karakter de hayatı toplumun geneli gibi düşünmez, onlar gibi hayal kurmaz ve bu doğrultuda devinime geçmez.

Yeraltı Adamı ve Hakan'ın düşünceleri ilk bakışta genel olarak kabul edilemez gibi görünür. Özellikle modernizmin çeşitli derinlik modellerinden biri olan varoluşçuluğun ilk romanı olarak edebiyat dünyasındaki ve felsefe literatüründeki yerini alan (Bal 2015: 54) “Yeraltından Notlar” eserinde Yeraltı Adamı düşüncelerini sıralamadan önce ve sonra bu ifadeyi dile getirerek diğer insanlara kendi düşüncelerinin garip gelmesine kendisi de bir manada neden olur. Aynı zamanda “Kaybolan” eserinde Hakan da belirli bir arkadaş grubunun dışında diğer insanlarla ortak paydada buluşmaya fırsat vermeyen bir düşünce içerisinde eserde varlığını sürdürür. Böylelikle aslında çok zeki olan her iki karakterin de kendilerine çok mantıklı ve doğru gelen düşünceler toplumun büyük bir kısmına hitap etmez ve kahramanlar saçmalar niteliğine bürünür.

Her iki eserde dikkat çeken bir diğer benzerlik ise hem Yeraltı Adamı'nın hem de Hakan'ın edebiyat ile ilgilenmesi ve bir şeyler yazabilecek yeteneğe sahip olmalarıdır. Yeraltı Adamı bunu N. V. Çernişevskiy'nin “Ne Yapmalı?” eserine 1864 yılında bir polemik yanıt yaratan eser olarak ortaya çıkan (Kasatkina 2016: 40) “Yeraltından Notlar”ı oluşturmaya karar vererek yazı yazmaya atılmasıyla gösterir. Böylelikle hayat hakkındaki düşüncelerini sıraladıktan sonra anılarını yazmaya başlar. “*Yalnız anımsamakla kalmayıp, bunları bir de yazmaya karar verdiğim şu sıralar bir deneme yapacağım*”(Dostoyevski 2012: 54). Yeraltı Adamı gibi Hakan da aslında yazma eylemi gerektirmeyen ya da edebiyat ile alakası olmayan bir işte çalışır, fakat yine aynı Yeraltı Adamı gibi yazma yetisine sahiptir. Hakan'ın Yeraltı Adamı'ndan farkı ise bu meziyetin uzun süredir onda var olmasıdır; yani hayatındaki kırılmayı yaşamadan önce de Hakan bir şeyler kaleme alır. Yeraltı Adamı içindeki mahrem düşünceleri ruhundaki kırılmayı yaşadıkdan sonra gün yüzüne çıkarmak için yazmaya karar verir. Edebiyat fakültesi mezunu olan Hakan için ise yazı yazmak eskiden olduğu gibi bir tutku haline gelir ve bu şekilde hayata sarılacağını düşünür. “*Güzel defterler, çeşit çeşit kalemler satın aldı; mahrumiyetten kurtulmuş gibi iştahla yazmaya, sayfaları doldurmaya başladı*”(Tufan 2020: 48). Her iki kahraman için de yazı yazmak hayatın içerisinde sıkışık kalmış oldukları konumdan uzaklaşmak ve böylece en mahrem düşüncelerini cömertçe ifade etmek için bir fırsata dönüşür. Bu manada hem felsefi hem de ontolojik bir eylem olan yazı yazmak kahramanların hayatlarında önemli bir yere ulaşır.

Yeraltı Adamı ve Hakan'ın bu gibi bir düşünce sistemi içerisinde olmalarının nedeni sadece günün koşullarından dolayı değildir. Karakterler çocukluklarından itibaren kimseye itiraf edemedikleri,

içlerinde bir yara olarak sakladıkları hemen hemen benzer olaylar yaşarlar. Belki de eserlerde olayların aktarıldığı zamandaki ruh hallerinde olmalarında çocukluk dönemlerinde yaşamış oldukları olayların etkisi en büyüklerindedir. Ünlü gelişim psikolojisi uzmanı Sigmund Freud'un da belirttiği gibi insan karakterinin oluşumunda çocukluk döneminin yadsınamaz bir etkisi olduğu için karakterlerin aslında hayat karşısındaki başkaldırısı bu dönemden başlayarak ilerleyen hayatlarında sirayetini gösterir. Çocukken ailesinden sevgi görmeyen ve bakımlarını üstlenmesi için uzak akrabalarının da kendisini yatılı bir okula vermesiyle Yeraltı Adamı hayatta çocukken yalnız kalarak aslında ruh halinin yetişkin olduğunda neden bu durumda olduğunu ifade eder. *"Beni o okula, şimdi nerede olduklarımı bile bilmediğim, sözde bakımı üzerine alan akrabalarım vermişlerdi. Hem de, azarlamalarından yılarak kara kara düşünmeye başlayan, sağa sola bel bel bakan, sessiz ve öksüz bir çocuğu başlarından atarcasına"*(Dostoyevski 2012: 84). Teyzesi ve eniştesine evlatlık verildiğini 16 yaşında öğrenen Hakan hayat karşısında yaşadığı sıkışıp kalmışlığı ilk gençlik yıllarında yaşamaya başlar. Gerçeği öğrendiği günden itibaren kendisinin kim olduğunu, ne uğruna yaşadığını ve neden böyle bir muameleyle maruz kaldığını sürekli düşünür. İsmi Hakan olarak bilir, fakat gerçekten Hakan olup olmadığına emin değildir, çünkü ölen kuzeninin ismi kendisine verilir. Böylelikle küçük yaşlarda aslında doğduğu gün hayatının bittiğini öğrenerek hayatını sürekli bir arayış içerisinde geçirir.

"Adı bile kendisine ait olmayan bir insanın, kendi benliğini bulması, kaçtılarıyla yüzleşmesi sanıldığı kadar kolay olmuyor. Nüfus kayıtlarımda yazan hiçbir bilgi bana ait değil, dolayısıyla benim için bir gerçekçiliği yok. Ne adım doğru ne soyadım ne de anne-baba adım. Doğum yerim, doğum tarihim gibi diğer bilgiler de doğru değil. Hayır, sahte olan kimliğim değil, tersine sahte olan benim"(Tufan 2020: 223-224).

Bu bağlamda her iki karakterin de yaşadığı benzer olaylar aslında hayatlarının ileriki dönemlerinde yaşadıkları sıkıntılı durumların başlangıcı niteliğindedir. Karakterlerin yaşamları boyunca içerisinde buldukları sorgulamalar kırk yaşına geldiklerinde bir kırılma yaşar. Böylelikle yaşama tutunma çabaları başarısızlıkla sonuçlanarak yaşamlarında başka bir evreye geçerler.

Yaşamlarındaki bu kırılmayı ilk önce vakitlerinin çoğunu geçirdikleri işyerlerinde yaşarlar. Çalıştıkları ortamdaki insanları/çalışma arkadaşlarını sevmezler ve ikiyüzlü bulurlar. Çocukluklarından beri süre gelen sorgulamalar işyerlerinde de kendisini gösterir. *"En küçüğünden en büyüğüne kadar dairedekilerin hepsinden nefret ediyor, onları bir yandan küçümserken, bir yandan da onlardan çekiniyordum"*(Dostoyevski 2012: 60). Yeraltı Adamı bu ruh hali içerisinde normal yaşantısında olduğu gibi iş yaşamında da kendi kabuğuna çekilen ve gerekmedikçe hiç kimseyle muhatap olmayan bir karakter olarak karşımıza çıkar. Aynı durum Hakan karakterinde de diğer iş arkadaşlarına göre daha rütbeli olmasına karşın düşündüklerini eyleme dökememesi yüzünden aynı doğrultuda ilerler. Hakan'a göre çocukluk yaşlarından itibaren süre gelen kendinin ne olduğunu sorgulama süreci iş hayatında da karşısına çıkar. *"Şirkette bir itibarım olmaması bir yana, kulağıma kadar gelen laflardan, ispiyonculukla damgalandığımı öğrendim. Sanırım oradaki en eski adam ben olduğum için, her şirkette bir kişiye düşen bu rezil payeyi bana layık gördüler"*(Tufan 2020: 20). Bu bağlamda Yeraltı Adamı ve Hakan'ın içine düştükleri durum aynı zamanda farklı yüzyıllarda ve toplum yapısında olmasına rağmen genel insan profilinin yansıtılması için önem arz eder. İki kurumda da insanlar kendi çıkarları için en bayağı şeyleri yapmaktan kendilerini alıkoymazlar.

Yeraltı Adamı ve Hakan yaptıkları işleri kendileriyle bir türlü bağdaştıramazlar. Yeraltı Adamı bu durumu *"o sıralar canımı sıkan bir durum daha vardı! Ne ben bir kimseye benziyordum ne de bir başkası bana. Onlar hep birlikte, bense onlardan farklıydım"* (Dostoyevski 2012: 61) diye hayal dünyasında yorumlama çabasına girer. Devlet dairesinde çalışan Yeraltı Adamı'nın içerisinde

bulunduğu ortam kendi düşünceleriyle buluşamadığı bir yerdir, bu yüzden her ne kadar çabalasa da yaptığı iş ve ortamları bir türlü mutlu olamaz. Bir şirkette uzun yıllar sigortacı olarak çalışan Hakan ise Edebiyat Fakültesi mezunu olmasına rağmen ilk başta geçimini sağlamak için girdiği işten uzun bir süre kopamaz ve hitabetinin iyi olmasından dolayı bu sektörde yıllar geçtikçe yerini sağlamlaştırır. Buna rağmen Hakan kendisini “*kurulup da bir masanın üzerine bırakılmış gibi aralıksız on altı buçuk yıldır aynı yerde çalışan*”(Tufan 2020: 19) birisi olarak ifade eder, çünkü hayalleri ile yaşadığı hayat ortak bir paydada buluşamaz. Bu bağlamda her iki karakter de hayatlarında bulunan hiçbir şeyde kendilerini tatmin edecek bir olguyla karşılaşamazlar.

Yeraltı Adamı ve Hakan’ın karakter benzerlikleri arasında kendisine aslında aklı başında olmaları, fakat buna rağmen korkak bir ruh hali içerisinde bulunmaları da yer bulur. İki karakter de çok keskin bir şekilde toplumu gözlemleyerek eleştirilerini yapmaktan çekinmezler, fakat iş bunu dışarı vurmaya geldiğinde çekingen davranırlar. Aynı zamanda aklı başında olmanın insan karakterinde bir ürkeklik duygusu yaratması gerektiğini düşünürler. Yeraltı Adamı “*zamanımızda her aklı başında adam korkaktır, köle ruhludur, açıkçası böyle olmak zorundadır. Bu, onlar için normal bir durumdur.*”(Dostoyevski 2012: 61) diyerek içerisinde bulunduğu ruh halini haklı çıkarmak uğraşındadır. Hakan ise teyzesi ve eniştesine evlatlık verildiğini öğrendiği 16 yaşından itibaren hayattaki kayboluşunun artmasıyla bu duruma sürekli bir mantıklı açıklama uğraşına girer, fakat gerçeklerin yüzüne tokat gibi çarpmasından korkarak evlatlık verilme sürecinde gerçekleşen olaylardan, gerekçelerden korkarak hareket eder. Gerçeklerin detaylarıyla yüzleşmekten korkan Hakan “*bunu bin kere düşündüm ve bin kere aklıma girmesini engelleyemedim. Benim lanetim de bu: Bile bile, aynı ateşe bin kere elimi sokmaktan kendimi koruyamadım.*”(Tufan 2020: 239) diyerek içerisindeki ruh halini betimler. Hakan da Yeraltı Adamı gibi çok zekice hayatını sorgular, mantıklı sebepler ve açıklamalar getirmeye çalışır, fakat son kertede diğer kahraman gibi korkaklığının arkasına sığınarak hareket eder. Böylece adeta bir köle gibi kabullendiği bu durumla ancak bu şekilde baş edebileceğini düşünür.

Hayattaki savrulmalarında Yeraltı Adamı ve Hakan’ın çocukluk dönemlerinden ve arkadaşlarından kaçışları da büyük yer tutar. Okul yıllarında yaşamış oldukları sıkıntılı durumlardan dolayı kendilerini arkadaş çevresinde kabul ettiremezler. Bunun yansıması hayatlarının ilerleyen dönemlerinde kendisini gösterir. “*Ahbabım diyebileceğim biri daha vardı: Eski okul arkadaşlarımdan Simonov. Gerçi Petersburg’da pek çok okul arkadaşım bulunuyordu, fakat ben bunlarla görüşmez, sokakta karşılaşacak olsam selam bile vermezdim*”(Dostoyevski 2012: 77). Yeraltı Adamı yaşadığı çocukluk ve üniversitedeki arkadaşlık ilişkilerinden o kadar etkilenir ki çevresinde birkaç arkadaş dışında geçmişiyile olan bağlarını tamamıyla koparmak ister. Yeraltı Adamı ile hemen hemen aynı durumlardan dolayı hayata tutunma çabası içerisinde olan Hakan da hem evlatlık verilmesinden dolayı yaşadığı travma hem de genele göre uyum sağlamamasından dolayı geçmiş yaşamından olan insanların bazılarıyla ilişkisini sürdürür.

“Bir zamanlar birkaç kişi de olsa, benim de etrafımda vardı öyleleri; her şey yolunda mı diye göz kulak olan, uzun zaman haber alamayınca merak eden arkadaşlar. Şimdi yoklar, zamanla ayrıldılar yanımdan. Daha doğrusu onları yanımda bir yerde, hayatımın bir köşesinde tutmayı beceremedim. (...) Yüzleşmekten korktuklarımdan kaçarken kendime özene bezene bir yalnızlık kafesi yaptım, bir süredir o kafesin içinde tek başıma yaşıyorum. Ortada bir suçlu varsa, o da benim”(Tufan 2020: 14).

Bu bağlamda hem Yeraltı Adamı hem Hakan hayat karşısında tutunmuş oldukları farklı bakış açısından dolayı hem yaşadıkları andaki çevreden hem de geçmişte tabii oldukları zümreden kendileri isteyerek bir kopuş yaşar. İki karakter de yeraltında geçirmiş oldukları muhakemelerin neticesiyle bu

duruma gelir. Böylelikle Yeraltı Adamı ve Hakan eski arkadaşlarıyla yüzleşme fırsatı bulsa da bunu bir yere kadar başarır. Yeraltı Adamı eski okul arkadaşlarına geçmişten beri beslediği kini egosunu tatmin etmek için uygulamaya sokar, fakat sonuç eskiden olduğu gibi arkadaşlarının tekrar kendisinden uzaklaşmasıyla sonuçlanır.

“Gelişime aldırış bile etmediler, yıllarca görüşmediğim bu insanların davranışı çok tuhaftı doğrusu. Bana sinek kadar değer vermedikleri belli oluyordu. (...) Bay Zverkov benim de okul arkadaşım. Ondan hele son sınıflarda iyice nefret etmişim. (...) Hayır, hayır, sonuna kadar oturacağım. Size kalsa bir an önce buradan kalkıp gitmemi istersiniz, öyle değil mi? Ama hayır, gitmeyeceğim. Sizlere zerrece değer vermediğimi göstermek için sonuna dek kalıp içeceğim”(Dostoyevski 2012: 78-97).

Geçmişle yüzleşip eski arkadaşlarına üstünlük çabası kurma uğraşı Yeraltı Adamı'nın düşündüğü şekilde sonlanmaz ve eski arkadaşlarının bir yolunu bulup ondan uzaklaşmasıyla son bulur. Yirmi yıl evvel yaşanan deprem hadisesi Hakan'ın evlatlık verildiğini öğrendikten sonra yaşadığı ikinci kırılma anı olarak karşımıza çıkar. Arkadaşlarıyla bir film çekimi için buluşan Hakan, âşık olduğu kız olan Sonay'ın da ortamda bulunmasıyla heyecan içerisine girer, fakat o gecenin yarısında vuku bulan deprem ve arkadaşlarının enkaz altında kalması Hakan'ın yüreğinde hiç kapanmayacak yaralar açmasına neden olur. Bu yüzden yıllar sonra Sonay ile tesadüf eseri karşılaşması ve yirmi yıl önce olan olayı hatırlaması hayata tutunma uğraşındayken var olmaya çalışan ruhunun kasvetini keskinleştirir.

“Birden başım dönmeye başladı, sanki yeniden depreme yakalanmışım, midemde kasılmalar hissediyordum, oracıkta kusmaktan endişelendim. Masalar, sandalyeler, insanlar sağımdan solumdan akıp gidiyordu. Oturduğum sandalye altımdan kayacak gibi oldu. (...) Yirmi sene geçmesine rağmen bu yüz kızartıcı korkaklığı itiraf etmekten utanç duyuyorum. Hayatımı feda edecek kadar yüce gönüllü olduğumu düşünüyordum ama biraz cesaret bile gösterememenin izah edilebilir bir yanı yok. (...) İçimdeki benle yaşamak lanetine düştüm. Keşke kendime sırt çevirebilseydim ve sonsuza kadar bir daha karşılaşmayabilseydim. Ne kadar güzel olurdu sahiden”(Tufan 2020: 110-111).

Hakan'ın duymuş olduğu pişmanlığın samimiyetine inanan Sonay, Hakan'ın da başka bir göçüğün altında kaldığını ifade ederek onu teskin etmeye çalışır. Geçmişinden kaçmaya çalışırken kaderin kendisine hazırlamış olduğu tesadüfi bir olay neticesinde geçmişle yüzleşmek zorunda kalan Hakan, Sonay'a bir nevi günah çıkartır. Bu bağlamda okul yıllarında arkadaşları tarafından aşağılanan ve bunun öcünü almak isteyen Yeraltı Adamı ile arkadaşlarını yüzüstü bıraktığını düşünen Hakan her ne kadar geçmişlerinden, köklerinden kaçmaya çalışsa da bir şekilde bu insanlarla muhatap olurlar. Kaçmaya çalıştıkları geçmiş hayatlarının kırkinci yıllarında enselerinden yakalayıp yaşananlarla yüzleşme imkânı verir ve böylelikle karakterlerin hayat içerisinde var olamama nedenlerini sorgulamalarına neden olur. Yeraltı Adamı okulda yaşadığı başarısızlığı yineleyerek eskisi gibi yaşamına devam eder, Hakan ise geçmişin pişmanlıkları ve korkularıyla yüzleşerek Sonay'ın yardımıyla hayatta var olmak için bir nedene sahip olur. Böylelikle kaybolduğunu düşünen Hakan için hayatta bir yaşama ümidi doğar, Yeraltı Adamı ise eskiden nasılsa o şekilde hayatını idame ettirmeye devam eder.

Yeraltı Adamı ve Hakan içinde buldukları ruh hallerini sorgulamak için genellikle bulunduğu ortamdan ayrılarak sokağa çıkarlar. Burada şehrin –Peterburg ve İstanbul- kalbinin attığı en kalabalık yerlerde dolanarak insanları analiz ederler ve kendilerinin bu topluluk içerisindeki konumunu belirleme uğraşına girerler. Böylelikle hayatlarıyla ilgili karar almalarında içlerine karıştıkları insanlar bir nevi yol gösterici olur. Yeraltı Adamı Peterburg'un en ünlü caddelerinden biri olan Neva caddesine giderek o dönemki Rus toplumunda kendisinin konumunun neresi olduğu bulma uğraşına girer.

“Bazen tatil günleri saat dört sularında Neva’ya çıkar, caddenin güneşli yanında gezinirdim. Hoş, buna gezmek denmezdi ya! Sonsuz acılar, küçük düşürülmüşlük duyguları içinde kendi kendimi yer bitirirdim; belki benim asıl istediğim de buydu. Gelip geçenlerin ayakları arasında, utanıp sıkılmadan, fıldır fıldır dolaşır; adım başına ya bir generale ya da bir süvari veya hassa subayına ya da bir hanımefendiye yol verirdim. (...) Herkesten daha zeki, daha kültürlü, daha soylu olmakla birlikte, başkalarının yanında ezilip büzülen, horlanan, hakkını arayamayan, zararlı, iğrenç bir sinekten başka bir şey olarak görmezdim kendimi” (Dostoyevski 2012: 69).

Hakan da aynı Yeraltı Adamı gibi içerisine sıkışıp kaldığı sorunlarını bir süreliğine de olsa öteleyebilmek için kendisini dışarı atarak kalabalığa karışır. İstanbul’un kalabalık ve meşhur muhtelif yerlerine giderek insan kalabalığının içerisinde kendisini bulmaya çalışır.

“Yeni bir hayata erişmek için bütün cesaretimi toplayıp dışarı çıkmayı başarınca üzerimdeki ölü toprağından kurtulduğumu, ruhumun ayak diremekten vazgeçip ait olduğu eski yerine döndüğünü çocuksu bir neşeye fark ettim. Uzunca bir zaman sonra ilk kez, her şeye yeniden inanmaya hazır olmanın heyecanı dişlerimi kamaştırıyordu. Belirgin bir amacım yoktu ve ne yapacağımı, nereden başlayacağımı bilmiyordum bile. (...) Evden çıktıktan sonra yol beni Çağlayan Meydanı’na götürdü. İstedğim buydu: yol beni götürsün”(Tufan 2020: 66).

Aslında insanlar yüzünden böyle olduklarını düşünen ve insanlardan kaçan Yeraltı Adamı ve Hakan kendilerini bulmanın yolunu yine insanların arasına karışarak mümkün olabileceğini düşünür. İnsan sosyal bir varlık olduğu için her ne kadar istemese de büyük ya da küçük bir topluluk içerisinde yaşamını idame ettirmek zorundadır. İnsan olgusal olarak kendini ait olanın, geçerli saydığı ve saymadığını, ona başarı tanıdığını ve ona bunu yadsıdığı sıradanlığında sürdürür (Heidegger 2004: 190). Bu bağlamda her iki karakter sorunların başladığı yerde sorunlarından kurtulmak için hareket eder. Bu kendini bazen kısır bir döngü gibi sürekli tekrar eden olaylar, bazen de o an sıkışıp kalmış oldukları ruh halinden kurtulmak için başvurdukları çare olarak gösterir.

Yeraltı Adamı ve Hakan aslında herkes gibi normal bir hayatı yaşamının arzusu içindedirler. Bu bağlamda karakterlerin hayatında kadınların ve aşkın da önemli bir yeri bulunur. Evrende kendini konumlandırmaya çalışan insanın, değerler dizgesinde yer alan ve varoluşunun önemli unsurunu meydana getiren aşk, bir varlık ya da nesneye tutulup onda kendini bulmayı ve eksikliğini tamamlamayı amaç edinen ruh sağaltma edimidir (İlhan 2018: 716). Yeraltı Adamı içerisine düştüğü kötü durumdan, tam arkadaşlarına kendisini kanıtlayacakken tekrar başarısız olduğu ruh halinden sıyrılmak için bir kadına sığınmaya teşebbüs eder. Bir hayat kadını olan Liza ile yollarının kesişmesinden sonra Yeraltı Adamı içerisinde bulunduğu ruh halinden Liza ile kurtulmanın mümkün olabileceğini düşünür. Liza’ya yaşadığı hayatın kendisi gibi naif bir kıza yakışmadığını, bu hayattan kurtulması gerektiğini salık verir. Bu eylem içerisinde de ilk defa bir başkasının gözünden hayatın anlamını sorgulayarak Liza’ya yakınlık gösterir. Yeraltı Adamı A.S.Puşkin’in şiirinden bir parça olan “*evime çekinmeden, serbestçe; evimin kadını olarak gir...*” (Dostoyevski 2012: 139) diyerek bir manada Liza’nın aslında kendisi için –her ne kadar seçtiği yol kötü olsa da- masumiyetin simgesi olduğunu vurgular. Liza ile ilgili hayaller kurmaya başlar. Birbirlerini sevdiklerini düşünür ve bu sevginin gücü ile Liza’yı bu kötü hayattan çekip kurtararak hem onun hem de kendi dünyasını aydınlattığını hayal eder. Hayatta kırk yaşına kadar bir çıkış noktası bulamayan Yeraltı Adamı, Liza’nın hayatına girmesiyle birlikte hayatta var olmanın nedenine dair bir sorgulama içerisine girerek kafasında hayal ettiklerinin aslında hiç de fena düşünceler olmadığını içten içe düşünmeye başlar. Liza’yı tekrar hayata kazandırma uğraşına giren Yeraltı Adamı ona birçok öğüt verir, ikna etmeye çalışır. Aslında anlattıkları kendi hayal dünyasında kurmuş olduğu düşün Liza’nın hayatı üzerinden yansımasıdır. Bir nevi kendi hayatının kurtuluşunun reçetesini verir gibi sözlerini sürdürür. En sonunda da çocuklara olan sevgisini dile getirir.

“İnsanoğlunun gözü mutluluğunu görmez de, hep üzüntüleri üzerinde durur. Oysa mutluluktan da yeterince payımızı aldığımızı görmek için bir an doğru düşünmek yeter. Bir ailede bütün işler yolunda giderse; kocan seni sever, gözünün bebeği gibi sakınır, senden bir an ayrı kalmak istemezse, işte ben mutluluk diye buna derim! (...) Liza, sen küçük çocukları sever misin? Ben bayılırım. (...) Hangi baba oğlunu kucağına almış olan karısına kötü gözle bakabilir? Pembe, tombul bebek keyfinden kendini bir o yana, bir bu yana atar. İnsan onun ufacak, yumuk yumuk ellerine, ayaklarına, tertemiz minicik tırnaklarına baktıkça mutluluktan bayılası gelir”(Dostoyevski 2012: 116-118).

Hakan ise yıllardır bebek hasretiyle yaşamını sürdüren bir karakter olarak karşımıza çıkar. Karısı Yıldız ile yıllar süren tüp bebek denemeleri, enkaz altında öldüğünü düşündüğü sevdiği kız olan Sonay'ın kendisinden olan bebeğini düşürdüğünü Hakan'a söylemesi hayatının çıkmaza girmesinde diğer belirleyici nedenlerdendir. Enkaz altında öldüğünü düşündüğü Sonay'dan sonra Yıldız ile birlikte tekrar hayata dönme uğraşı içerisinde olan Hakan hem kendi iç çelişkileri hem yaşadığı hayata uyum sağlayamaması hem geçmişinin ağır yükü hem de çok istediği bebeğe kavuşamadığından dolayı bir boşluk içine düşmüşken Sonay'ın karşısına çıkmasıyla birlikte hayata dair umutları tekrar filizlenmeye başlar. “Bir yandan Sonay'ı bir yandan Yıldız'ı düşünürken, Hakan'ın ruh hali allak bullak olmuştu; onu asıl arada bırakan iki kadının karakterleri, tavırları değil, içinde yüzdüğü tutarsızlıklar, çelişkiler ve kararsızlıklar yumağıydı”(Tufan 2020: 206). Bu ruh hali içerisinde sürüklenirken Hakan hayattaki yolunu çizme düşünceleri içerisinde hareket eder. Kaybolduğu hayatta yolunu Sonay ile bulma çabası içerisine girer. “Kendimle savaştan vazgeçiyorum nihayet, bilinmezliklerle dolu tavırlar içinde değilim, sadece Sonay'ın yanında olmak istiyorum, nasıl ve hangi şartlarda olacağını henüz bilmiyorum, hiç mühim değil, ne istediğimi bilmek ve bunu ne kadar çok istediği bilmek şimdilik bana yetiyor” (Tufan 2020: 287). Gerçeklerle bir bir yüzleşen Hakan bu noktadan sonra hayatındaki yerini belirlemiş gibidir: Sonay'ın yanında olmak. Böyle bir ruh hali içerisinde Sonay'ın Hakan'a depremde bebeklerini düşürdüğünü söylemesi Hakan için başka bir yıkım olur. Hakan yıllardır Yıldız ile çabalamalarının başarısız olmasını Sonay'ın enkaz altında bebeklerini kaybetmelerine bağlar.

“Hakan'ın dili tutulmuştu, konuşmak istediye de kelimelerin hiçbiri anlamlı gelmediğinden çaresizce sustu. (...) Hakan birden olduğu yere, dizlerinin üzerine çöktü, Sonay'ın ayaklarına kapanarak hıçkırıklarla ağlamaya başladı. (...) Senelerdir çocuk sahibi olmaya uğraşırken yapmadıkları şey kalmamış, hiçbirisi fayda etmemişti. Nasıl bu kadar kolay olabileceğini bir türlü aklı almıyordu; üstelik hayatı boyunca en çarpıcı mucize olarak gördüğü o varoluşun, başlangıcıyla bitişini kısacık bir çizgiden ibaret kalmıştı”(Tufan 2020: 200).

Her iki karakterin hayatında kadın önemli bir yer tutar. Yeraltı Adamı, Liza ile birlikte tam hayata bağlanacakken kafasının içerisinde çoraklanıp kalan düşünceler içerisinde kaybolarak Liza'yı hayatından çıkarır ve eski rutin yaşamına devam etmeye karar verir. Hakan ise yaşadığı onca hayal kırıklığına rağmen “kaybolmaktan” ziyade “tutunmak” için mücadele eder.

Yeraltı Adamı yaşadıklarının getirisiyle “bize insan olmak, yani etiyle kemiğiyle insan olmak bile yük geliyor; bundan utanıyoruz, ayıp sayıyoruz”(Dostoyevski 2012: 153) diyerek aslında kendisinin ölü olarak dünyaya geldiğini ve bunun da her ne kadar çabalamasına rağmen bu şekilde sürüp gideceğini düşündüğünü belirterek düşüncelerini sonlandırır. Yeraltında kalmayı seçerek hayattan kopmayı, kaybolmayı tercih eder. Yeraltı Adamı ile hemen hemen aynı düşünceler içerisinde hayata bakan Hakan ise Yeraltı Adamı'nın aksine girmiş olduğu yeraltından çıkmayı tercih ederek hayatta kaybolmaktan ziyade hayata tutunmayı tercih eder. Hakan “olanlar oldu ve hayatımın yasını tutmaktan artık vazgeçiyorum”(Tufan 2020: 390) diyerek yaşadığı onca şeye rağmen hayatın yaşamaya değer olduğunu düşünür. Bu bağlamda birçok açıdan birbirine benzeyen karakterler yaşam yolculuklarında farklı yönlerde karar vererek hayatlarını sürdürmeyi tercih ederler. Bunun yanı sıra

“Kaybolan” da karakterizasyon açısından birçok kişi eserde bulunmasına rağmen “Yeraltından Notlar”da tek bir kahramanın çok katmanlı yapısını görürüz. Edebiyat eleştirilerinde “Yeraltından Notlar”ın kahramanının karakterinin paradoksal doğasına defalarca dikkat çekilir. Yapılan incelemelere göre bu, yazarın cesur bir edebî deney yaptığı gerçeğiyle açıklanır: erken dönem çalışmalarının ana karakterlerini tek bir karakterde birleştirir (Yevlampiyev 2011: 215). Böylelikle F. M. Dostoyevskiy Yeraltı Adamı'nın suretinde dönem Rusya'sında yaşayan birçok kişinin düşüncelerini ve tutumlarını tek bir karakterin nezdinde aktararak çok boyutlu bir düşünce sistemini tek bir karakter üzerinden verir.

Sonuç

Toplumda yaşanan her olgu edebiyatta yansımaları bulduğu için her dönemde eserlerde dile getirilen konular çeşitlilik arz eder. Bu noktada insanın içerisinde bulunduğu çelişkili ruh hali de eserlerde kendisine vücut bulur. F. M. Dostoyevskiy ve Tarık Tufan'ın kaleme almış oldukları “Yeraltından Notlar” ve “Kaybolan” eserleri bu olguya derinlemesine inceleyen eserlerdendir. Eserlerde anlatılan olaylar farklı olsa da başkişilerin yaşanan olaylara karşı tutumları neredeyse aynıdır. Kahramanların toplum karşısında tutunmuş oldukları tavır, kendi gerçeklerinin toplumun genelinde olmaması, toplumdaki yozlaşmayı kabullenmemişleri ve çocukluklarından itibaren ileri gelen sıkıntılar noktasında benzerlik taşırlar. Karşılaşmış oldukları olaylar karşısında özelde kendilerine özgü bir düşünüş içerisinde hareket ederek genelde aynı noktada buluşurlar. Dolayısıyla hayat karşısında sonuç itibarıyla aynı noktada dururlar.

Edebiyat bilimin bir alt dalı olan karşılaştırmalı edebiyat alanındaki çalışmaların yoğunlaşmasıyla farklı ülke edebiyatlarına mensup olan yazarların eserlerinin karşılaştırılması imkânı doğar. Bunun yanı sıra yapılan çeviri faaliyetleriyle birlikte birbirlerini tanıyarak birbirlerinden etkilenirler ve böylece olaylar farklı olsa da temelde aynı konular üzerine kendi düşünce sistemi içerisinde bir çözüm önerisi getirir veya olguyu işlerler. Nitekim Tarık Tufan'ın kendisi de F. M. Dostoyevskiy'nin “Yeraltından Notlar” eserindeki Yeraltı Adamı'ndan etkilediğini ifade eder.³ Aynı zamanda “Kaybolan” eserinde Hakan ve Sonay'ın bulunduğu kafeye “Dosto” adının verilmesi de Tarık Tufan'ın F.M. Dostoyevskiy'nin edebî sanatından etkilendiğinin göstergesidir. Rusya'da insanların F.M. Dostoyevskiy'i kısa bir şekilde “Dosto” olarak adlandırdıkları da görülür. Bu bağlamda yazarlar ülkeler arası bir etkileşim içerisinde temelde aynı olan problemleri yaşadıkları toplumun gerçeklerine adapte ederek işler.

Her iki eserde kadın karakterler de önemli bir yerdedir. Başkahramanların hayatlarında önemli bir yer teşkil eder. Yeraltı Adamı bir kadın sayesinde hayatının güzelleşeceğini fark etmesine rağmen bunu tercih etmez. Hakan ise Yıldız ile yakalayamadığı mutluluğu Sonay'a sığınarak arama tercihine başvurur. Başkarakterlerin hayata tutunmaları noktalarında kadınların belirleyici bir konumda olması her iki eserde de dikkat çeken diğer bir önemli noktadır.

Kaynakça

Ageyeva, M. Zinaida (2015). *Fyodor Dostoyevskiy. Bolezn i Tvorçestvo*. Alistorus.

Bahtin, Mihail Mihailoviç (2004). *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*. Çev. Cem Soydemir, İstanbul: Metis.

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Büyük/Yorum Çevrim İçi Buluşmalar: Tarık Tufan "Hafıza, Kimlik ve Kendini Aramanın Eşiğinde Edebiyat"* <https://www.youtube.com/watch?v=zAP-IRmJg6o> [21.02.2021].

- Bal, Metin (2015). "Varoluşçuluğun İlk Romanı Yeraltından Notlar'a Felsefi Bir Bakış". *Mavi Atlas*, 5: 53-68.
- Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç (2012). *Yeraltından Notlar*. Çev: Mehmet Özgöl, İstanbul: İletişim.
- Gökçe, Sibel; Armağan, Burak (2015). "Edebi Görünümüyle Dasein: Gregor Samsa". *Current Research in Social Sciences*, 1 (2): 20-26.
- Heidegger, Martin (2004). *Varlık ve Zaman*. Çev: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea.
- İlhan, Nilüfer (2018). "Ruh Adam, Masumiyet Müzesi ve Şanzelize Düğün Salonu Adlı Romanlarda Aşkın Delilik Halleri". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6/15: 715-730.
- Kasatkina, Kseniya Vadimovna (2016). *Tip "podpolnogo çeloveka" v russkoy literature XIX – pervoy treti XX v.* Moskva: Dissertatsiya na soiskaniye uçebnoy stepeni kandidata filologičeskih nauk, Moskovskiy Gosudarstvennyy Universitet İmeni M. V. Lomonosova.
- Kondrıkina, Natalya Vladimirovna (2015). "Roman F.M. Dostoyevskogo "Zapiski iz podpolya" v otsenke russkoy kritiki", *Molodoy uçyony nauçnyy jurnal*, 8(88): 1122-1134.
- Lugovskaya, Yu. V. (2010). *Funktsionirovaniye Dialogičeskih Modeley v "Zapiskah İz Podpolya" F. M. Dostoyevskogo: Diatriba i Solilokvium*. Russkaya Literatura. İssledovaniya Vıpusk XIV.
- Mihaylovskiy, Nikolay Konstantinoviç (1989). *Literaturnaya Kritika Stati O Russkoy Literature XIX – Naçala XX Veka*. Leningrad: Hudojestvennaya Literatura.
- Popoviç, İustin (2007). *Filosofiya i Religiya F. M. Dostoyevskogo*. Minsk: İzdatel A.V.Harçenko.
- Şengöl, Mehmet Bakır (2018). "Aşkın Gölgesinde Bir Arayış Romanı: Şanzelize Düğün Salonu". *Türkiyat Mecmuası*, c 28/1: 115-138.
- Tufan, Tarık (2020). *Kaybolan*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ed. Şükrü Haluk Akalın vd. Ankara: TDK.
- Yevlampiyev, İgor İvanoviç (2012). *Filosofiya Çeloveka v Tvorçestve F. Dostoyevskogo (ot rannih proizvedeniy k "Bratyam Karamazovim)*. Sankt-Peterburg: İzdatelstvo RHGA.